

Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького
Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and
Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyj

ISSN 24135550 print
ISSN 25181327 online

<http://nvlvet.com.ua/>

Світоглядні позиції Миколи Шлемкевича крізь призму антропологічної установки

П.Г. Берко, М.М. Дзера
dzera@ukr.net

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького,
вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна

Шлемкевич Микола Іванович (1894–1966) – український філософ, публіцист, громадський діяч. З 1923 р. – в еміграції. Доктор філософії Віденського університету (1926р.), засновник і головний редактор еміграційного філософського часопису «Листи до приятелів» (Нью – Йорк – Ньюарк, 1953–1966рр.). Як учень Морица Шлика, належав до Віденського гуртка (пропагував принципи логічного позитивізму). Світогляд Шлемкевича еволюціонував від москвофільства (в юнацькі роки) до українофільства, від ідеології «творчого націоналізму» і державництва (30 – 40рр.) до заклику створити «суспільство духу». Філософія, за Шлемкевичем, не має власного методу пізнання. Її завдання – критика «культурних систем» (В. Дільтей): науки, мистецтва, релігії. Філософія не поза ними, «вона в них» (особливо наголошував на цій рисі української культури). Виокремив філософські й онтогенетичні соціально – психологічні типи української людини, її ментальності, нашарування, взаємодія яких творить українську духовність: «гоголівську людину» – конформіста, духоцентричну «сковородинську людину», «шевченківську людину» – перетворювача світу, «галичанина», для якого релігія і церква – основи духу. Крім того, М. Шлемкевич констатує таку важливу рису українців, як порядність (зразкова родина, возвеличення матері, глибока релігійність). Заслужує уваги характеристика українців західних і східних областей (на сході могутня і прекурасна стихійність, на заході – спокійна, раціональна обережність). Не менш цікавими є роздуми філософа про українську вдачу. Нашому народові властива вітальність, імпульсивність, довіра до життя, разом з деякою пасивністю, отарністю (потреба фізичного соціального контакту) – в протилежність до прикмет агресивності, суперництва, дисципліни, упорядкованості, що властиві саме для провідних західних націй. Ми підтримуємо думку вченого, що нас винищували фізично і духовно, але ми не загинули, бо творили державність зі своєї мови, культури, зі словами своїх пророків. І пристрасний заклик М. Шлемкевича до національної єдності. до української синтези знайшов широкий відгомін у серцях українців.

Ключові слова: світогляд, етнопсихологія, логос, етнос ієрос.

Мировоззренческие позиции Николая Шлемкевича сквозь призму антропологической установки

П.Г. Берко, М.М. Дзера
dzera@ukr.net

Шлемкевич Николай Иванович (1894 – 1966гг.) – украинский философ, публицист, общественный деятель. С 1923 г. – в эмиграции. Доктор философии Веннского университета (1926г.), основатель и главный редактор эмиграционного философского журнала «Письма к друзьям» (Нью-Йорк-Ньюарк, 1953–1966гг.). Как ученик Морица Шлика, принадлежал К Веннскому кружку (пропагандировал принципы логического позитивизма). Мировоззрение Шлемкевича эволюционировало от москвофильства (в юности) к украинофильству, от идеологии «творческого национализма» и государственности (30 – 40гг.) к призыву создать «общество духа» (50 – 60 гг.).

Философия по Н. Шлемкевичу, не имеет собственного метода познания. Ее задание – критика «культурных систем» (В. Дильтей) : науки, искусства, религии. Философия не вне их, «она в в них» (особенно очертил это свойство украинской культуры). Выделил философские и онтогенетические социально – психологические типы украинца, его ментальность и наслоение, взаимодействие которых создает украинскую духовность : «гоголевского человека» – конформиста, духоцентричного «сковородинского человека», «шевченковского человека» – преобразователя мира, «галичанина», для которого религия и церковь – основы духа. Кроме того, Н. Шлемкевич уделяет внимание такой важной черте украинцев, как порядочность (образцовая семья, восхваление матери, глубокая религиозность). Заслуживает внимания характеристика укра-

Citation:

Berko, P.G., Dzera, M.M. (2016). Nicholas Shlemkevych outlook in the light of anthropological settings. *Scientific Messenger LNUVMBT named after S.Z. Gzhytskyj*, 18, 2(69), 238–245.

инцев западных и восточных областей: на востоке мощная и страстная стихийность; на западе – спокойная, рациональная осторожность.

Не менее интересными есть размышления философа и об украинском характере. Нашему народу свойственна доброжелательность, импульсивность, доверие к жизни, вместе с некоторой пассивностью, стабильностью (потребность физического и социального контакта) – в противовес к приметам агрессивности, соперничества, дисциплины, упорядоченности, что свойственны именно для ведущих западных наций.

Мы поддерживаем мысль ученого, что нас уничтожали физически и духовно, но мы не исчезли, ибо мы творили государственность со своей речи, культуры, со слов своих пророков.

И страстный призыв Н. Шлемкевича к национальному единству, к украинской синтезе нашел могущественный отголосок в сердцах всего украинского народа

Ключевые слова: мировоззрение, этнопсихология, логос, этнос, эрос.

Nicholas Shlemkevych outlook in the light of anthropological settings

P.G. Berko, M.M. Dzera
dzera@ukr.net

Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies named after S.Z. Gzhytskyi,
Pekarska Str., 50, Lviv, 79010, Ukraine

Shlemkevych Mukola (1894 – 1966) – Ukrainian philosopher, writer, public figure. Since 1923 – in exile. Ph. D. University of Vienna (1923) – the founder and chief editor of emigration philosophical magazine «Letter to friends» (New-York-Newark, 1953 – 1966). As a student of Moritz Schlick, belonged to the Vienna Circle (promoted principles of logical positivism). Worldview M. Shlemkevych evolved from Russophilism (in youth) of «creative nationalism» and statehood to call a «community soul» (1950–1960). The philosophy behind Shlemkevych, not have its own method of knowledge. Its mission – to criticism of «cultural systems» (V. Dilthey): of science, art, religion. Philosophy is not outside of them, «she them», (especially emphasised that Ukrainian culture rise). Ontogenetic singled philosophical and socio-philosophical types of Ukrainian people, their mentality, luyering, whose interaction creates Ukrainian spirituality: «gogol man» – conformism, duchotsentrychy «skovoroda man», «shevchenko man» – the converter in the world, «galician man» for which religion and the church – the basis the soul. In addition M. Shlemkevych state such an important feature of Ukrainian as honesty (exemplary family, praise the mother, deep religiosity). Noteworthy characteristics of Western and Eastern Ukrainian regions (in the East – a powerful and wonderful spontaneity, the West – a calm, relational circumspection). Equally philosopher Ukrainian nature. Our people is inherent vitality, impulsiveness, credence in life, along with some passivity, flock (need physical social contact) in contrast to sings of aggression, rivalry, discipline, ordering, that is characteristics for bleeding Western nations.

We support according to scientifics that we destrayed physically and spiritually, but we did not die for statehood worked with their language and culture, with the worlds of their prophets.

And a passionate appeal for national unity Shlemkovych to Ukrainian syntheses found a wide echo in the hearts of all Ukrainian people.

Key words: ideology, ethnic psychology, logos.

Звичайно, розглянуті напрями у розвитку української філософської думки в діаспорі не вичерпують всього розмаїття течій і думок, що в специфічних умовах буття в інонаційному середовищі збагачують культуру рідного народу. Та, власне, у нас не було такої мети і потреби.

Заслугує пильної уваги дослідження глибинної парадигми української філософії Миколи Шлемкевича. Він прагнув здійснення ідеалів добра і краси, нової української людини, озброєної ідеєю національної свідомості й соборності, шукав нових доріг для українського суспільства, для його морального здійснення і державного оформлення. Микола Іванович Шлемкевич (1894 – 1966 рр.) – доктор філософії, член Української Академії Наук і Наукового Товариства імені Т. Шевченка, президент ради Директорів Українського Наукового Інституту, член Управи Об'єднання Українських Письменників «Слово» і Союзу Українських Національних Демократів, науковий, культурний, політичний і громадський діяч, автор, редактор, засновник журналу «Листи до приятелів». Народився в с. Пилява Бучатського повіту (Україна), помер у м. Пассейк-стейт Нью-Джерсі (США). У 1915 р. – вивезений у Сибір, освіту здобув у Віденському уні-

верситеті. З 1926 р. почав друкувати філософські праці, у 1934 р. в серії збірника «НТШ» вийшов його головний твір «Філософія». Крім філософії займався проблемою етнопсихології українського народу. Провідною ідеєю праць М. Шлемкевича було шукання правди. Перекоаний ідеаліст, він прагнув до здійснення ідеалів Т. Шевченка та І. Франка про добро, правду і красу, нову українську людину, озброєну ідеєю національної свідомості й соборності, шукав дорогу морального зміцнення і державного оформлення українського суспільства. Його роздуми є дуже актуальні в наш час. На нас великий вплив справили його дослідження про етнопсихологію українського народу крізь призму антропологічної установки.

В одній із перших публіцистичних статей «Суспільство духа» М. Шлемкевич робить соціологічні висновки, які мають велике значення для розуміння духовного стану українців. Для нього домінантою української історії, у першу чергу, є ідея свободи, чи, вірніше, як він сам уточнює, здорова ідея народовладдя, яке забезпечує кожній одиниці участь у володінні. Свою думку він підтверджує минулою українською історіографією М. Шлемкевич зазначає, що народницька демократична історіографія, з її завершенням

монументальною «Історією Україна–Русі» М. Грушевського, підкреслює ідею свободи, протиставляючи їй державні в'язання. Звідси намагання тієї історіографії то оправдувати, то хоч якось зрозуміти різні відцентрові українські рухи, прославляти революційні починання («Листи до приятелів». ч. 6 (16), червень 1954. – с. 3).

В інтерпретацію цієї незаперечної в нашій історії тенденції до самовияву автор вносить дещо інший нюанс. На основі «Політики» Арістотеля він змальовує картину здорової («Поліс») малої міста–держави, для ілюстрації деякої господарської і політичної самовистачальності, властивій цій древній формі соціально–економічної та політичної організації суспільства. «У демократичній грецькій («Поліс») державі справи вирішувалися вільними її громадянами. Арістотель хоче, щоб громадянин розумів питання, які має вирішувати. Це був би справедливий уклад». («Листи до приятелів». ч. 8 (10), жовтень 1953. – с. 5).

Таким чином свобода набирає у М. Шлемкевича іншого забарвлення – це вже не сваволя, розгнужданість, анархія, – це є свобода в ладі і такою вона б мала бути характерною для українців. Іншими словами: у постійному змаганні українців до ідеального устрою, в якому б «ні хлопа, ні пана», є найяскравіший доказ виразного соціопсихологічного фактору в українців, їх бажання вільного вияву свого Я. Доказ цього феномену можемо простежити у роздумах філософа про те, що українське народовладдя, наше бажання рівності не забезпечує за нормальних умов ні монархічного устрою, ні змагання до провідництва. Рівність при старті має дати змогу повного вияву для кращих. І тому для вченого всі три ідеї: народовладдя, монархізм і провідництво – дорогі. Усі вони творчі, давні і рідні. Дуже актуально звучать слова М. Шлемкевича у «Заклику до живих» про консолідацію, злагоду, згуртованість, єдність, монолітність українського народу. «Досягти успіху можна при умові, що не буде ні Єлена, ні юдея, немає східняків, немає православних і католиків, немає бандерівців, угаверівців, мельниківців, урдепівців, ундесівців, соціалістів і т.д., тільки є справді і щирі самі українці в спільному зусиллі» 9» (Листи до приятелів». ч. 7 – 8 (89 – 90)) Р–VIII. – липень–серпень 1960.– с.4). Характеризуючи ідеї провідництва, Шлемкевич вказує на те, що ця властивість потребує енергійних і підприємливих одиниць. Він змальовує їх у наступний спосіб: «Навкруги сміливого ватажка органічно нарастали загін. Відношення можна окреслити так, що не загін – народ вибирав проповідника, а навпаки – він, проповідник, добирав собі нарід – ватагу». Такі ватаги М.І. Шлемкевич порівнює з англійськими конкістадорами, що будували колонії. З часом такою колонією була Запорізька Січ. У воєнний час різко зростала влада виборного гетьмана, вплив якого під час миру був майже непомітний. Тут одночасно виявляється ідея повної рівності і бажання самовияву. Ця рівність давала змогу виявитися найкращим. У ХХ столітті виникли інші проблеми. Шлемкевич це чітко розуміє і тому пише: «Настала доба інтелекту, науки, коли інтелектуальна і тілесна сила людини далеко переростає моральну, стає карикатурою жирафи, в якій голова на цілі милі

вистрелила з решта тіла вгору і майже не має з ним сполуки. Ця пожерлива голова своїми могутніми щелепами зжерла всі верхи дерев, але харч запізно дістається до органів травлення, так що серцю бракує крові» («Листи до приятелів». ч. 9–10 (103–104) Р–IX, вересень–жовтень 1961. – с.41).

Таке бажання самовияву породжує активність одиниць на різних ділянках життя. Візьмемо, наприклад, господарську. Людина впевнено себе почуває, якщо вона має якесь майно і економічну незалежність. Збереження власної гідності є незаперечне для незалежності, а незалежність особи може насамперед забезпечити приватну власність. Приватна власність для українського народу, який у своїй переважній більшості був селянським народом, – це насамперед, – земля. «Що є земля? Що є людина на ній? То не одна із другорядних – чи третьорядних систем. Мала земля – піщинка загублена в безмежних просторах, де мільйони молочних доріг і сузір'їв горять у бігу, блукають, спалюються і пропадають у безвістях. Людина усвідомила, що вона мала комашку на малій піщинці. Що тоді означають усі ті трагедії, всі болі, всі жалі? Яка дрібна їх вага» («Листи до приятелів». ч. 3–4 (55) Р–V, березень–квітень 1962. – с. 36).

Розглядаючи роль українських партій під час визвольних змагань, М. Шлемкевич підкреслює, що популярність партій соціалістів–революціонерів була в тому, що її гасло: земля як повітря і вона повинна належати тим, хто потребує її для власного життя і праці – проникло у глибину селянського серця. Селянин був готовий власними грудьми боронити доступ до землі, що є його земля, а не земля всіх і нічисю. Недооцінка цього факту іншими партіями привела до конфліктів, які стали причиною, пізнішої трагедії. Сталося те, про що М. Шлемкевич попереджував: «Бувають різні організації, що існують не з ідеї і потреб життя, але тому, що є професійні голови, секретарі, і є давні привички» («Листи до приятелів». ч. 9 (55) Р – V, вересень 1951.– с.3).

Бажання приватної власності у формі землі сформувало ще одну важливу рису українського народу: його психологічний антеїзм. Такий підхід допомагає вченому зробити свою класифікацію народів. Він розрізняє народи, що визнають правду – віру, правду – істину і правду – справедливість. Перші – це волюнтаристські нації з твердою вірою, яка визначає шляхи їх експансії, що вимагає вивершеної організації. Другі – це народи у полоні раціонального бажання постійного наукового досліду, обґрунтування сцієнтизму.

Ці дві «правди» далекі для українського народу, для якого «основною ідеєю його життя, думки, праці і боротьби» здавна була і до сьогодні залишилася «права – справедливість», отже, шукання найкращої соціальної розв'язки практичного життя. З повною слушністю можна назвати цей народ вічним мрійником і шукачем справедливості на землі. Незаперечною причиною такої риси є факт, що ми, при великому прагненні до накресленої вище рівності, майже ніколи не змогли, з тих чи інших причин, здійснити її, і тому, при постійному констатуванні соціальної несправедливості, мусила в нас зростати туга за ідеалом «соціалістичного» ладу. У тому бажанні є щось гуманне,

воно впливає з нашого альтруїзму, тобто із соціального прямування нести допомогу іншим, є доволі поширеним переконанням української суспільності. Воно, звичайно, поєднується з не агресивністю, м'якістю, ніжністю, естетизмом. Усі ці риси характеризують селянські спільноти, їх зв'язок з землею, як зв'язок «Великої Матері Годувальниці» і тих селянських спільнот, яким протиставляють войовничі та нещадні племена.

«В осередку українського світовідчуття і світогляду, здавна і нині, стоять історичні і соціологічні проблеми» – інформує М. Шлемкевич, який додає: «Не навколо гносеологічних і не навколо природознавчих питань, як то було в мисленні Західної Європи, але навколо питань історичної долі і правди кружляла українська духовність минулого і нашого сторіч». Це зауваження підтверджує попередню конституцію про український альтруїзм. Можна ще хіба доповнити, що коли «правда–істина», з'єднується із вірою у перемогу розуму, тоді «правда – справедливість» на перший план висуває почуттєвість як основну рису української духовності.

А це тому, що українська душа перейшла жакливі часи знуцання.

Пересуваючи центр ваги на такого роду дослідження гуманістичної дійсності, М. Шлемкевич насичує український сцієнтизм релігійними властивостями. Українці є глибоко релігійним народом. Релігія і, особливо, християнство є не тільки історичним феноменом чи частиною побуту народу, а радше життєдайною силою, яка вирішує усі людські проблеми. Українська релігійність коріниться в національній психіці з її кордо центричності і перевагою почуттів, серед яких перше місце займає любов. Ці елементи зближують українців до Христової релігії і прощення, оскільки з усіх почуттів Господь підніс любов до ступеня найвищої чесноти. Важливу роль тут відіграють такі українські риси, як: інтровертизм (величність), індивідуалізм (у позитивному розумінні), інтуїтивна настанова (почуття повноти і безмежності). Український інтровертизм, як спрямування психічної енергії на внутрішнє духовне життя людини, знаходить у релігії мірило цінностей, орієнтацій ний дороговказ. Можна сказати, що на Заході, в основному, віра і побожність є радше актом розуму, а в росіян домінує релігійний формалізм і страх, тоді як в українців перемагає духовність. Для них Господь – добрий і ласкавий батько. З інтровертизмом тісно пов'язується індивідуалізм української вдачі – висока цінність людини як такої, як істоти, створеної на образ і подобу Божу. Концепція індивіда, зароджена в юдейській релігії, була вдосконалена Христом. Людина, обдарована розумом і свободою, маючи вільний вибір між добром і злом, повинна рішитися на добро та прагнути до духовного та морального піднесення. Зрозуміло, що український інтровертизм та індивідуалізм не слід ототожнювати з егоїзмом. Навпаки, ці риси, що сприяють шляхетності людини в душі християнської любові, зроджують соціальність української вдачі. На думку Шлемкевича «релігія і віра – це основи духа української людини». І тому необхідно «встановити християнський мир між українськими християнськими церквами» («Листи до приятелів. ч.147–149) Р–ІІІ, відвертий. «Будьте християнами, – пише М.Шлемкевич, – а тоді матимете успіх» («Листи до приятелів». ч. 150–152 Р–ХІІІ. 1965.–с. 34.

Можна зробити висновок, що автор виразно змалював головні елементи української духовності, він безпосередньо виразно про них пише. Коли із прямування до соціальної рівності в умовах ідеального ладу спільних вільних громад типу «поліс» можна простежити бажання самовияву, то не заспокоєння того бажання в умовах бездержавності «при битій дорозі» перетворило нас у народ мрійників і шукачів правди–справедливості, у народ з виразною почуттєвою й рефлексивною рисою, що відповідає психіці селянської нації, прив'язаної до землі і природи, в якій звикли ми вбачати Бога – ідеал справедливості, добра і краси, ідеал, який розвинув у нас альтруїзм, насичуючи нашу культуру етично–релігійними властивостями.

Правда, необхідно відзначити, що вчений зовсім не аналізує наших негативних властивостей, наприклад, анархічність українського індивідуалізму. Про це говорить він сам: «Залюбки живемо обманами» шляхетного ілюзіонізму, який свідчить про глибокий ідеалізм українського народу. «Є в цьому якась подібність до крота, що заліз в свої комори, тратить зір для світу навкруги. Але є в тій рисі також і своя моральна цінність вірності своєму світу до кінця і смерті» («Листи до приятелів». ч.9 (55), Р–V, вересень 1951.–с. 3). таким чином М. Шлемкевич – людина зі шляхетними ілюзіями, доповнив своєю постаттю ту картину української духовності, яку змалював М. Шлемкевич–мислитель.

М. Шлемкевич детально досліджує таку властивість українців як емоційність. Висловлюючи думку, що виявом української емоційності є наш ліризм та українська пісня, він йде в своєму аналізі далше і з'ясовує основ ніше, центральне місце українського відчуття. Ось що ми читаємо: «Без музики в Україні революції не зробити. Найбільша духовна революція України, її християнізація, відбулася під впливом співу». (Душа і пісня. Збірник «Українська душа». – Нью-Йорк – Торонто, 1956. – с. 50). Звідси і наша «ославлена перевага ліричних збірок поезії». Не заперечуючи, а навіть наголошуючи на вартості краси українських пісень, М. Шлемкевич одночасно вказує на «зону небезпек, де починаються фатальні наслідки наших духовних скарбів.» Цей настрій, що проявляється в українській пісні, вбиває в нас зміст. Краса і сила пісні – в її мелодії, що «приглушує уяву і зміст.» Іншими словами, Шлемкевич думає, що наша пісенність боїться твердої і якісної форми, бо, мовляв, «форма вбиває настрої». Брак окресленої форми, зумовлений надмірним настроєм, впливає з нашого відчуття, пробивається також у «нашому славному і на всіх перехрестях названому індивідуалізмі». Шлемкевич окреслює його як «індивідуалізм без індивідуальності». Тому що індивідуальність – це ясна окрема форма. Наш індивідуалізм – це боязнь форми. Індивідуалізм – це, в звичайному розумінні, протиставитись філістерській, пересічній, прийнятій формальності. Наш індивідуалізм – це анархія, що керується зміною настрою.

М. Шлемкевич не радить позбутися пісенності, бо це веде до зречення самих себе. «Це спроба самогубства – культурного безпліддя (тому важко заперечити себе самого!)». Крім того необхідно протиставити степовому пафосу пафос самого!». Він рекомендує протиставити степовому пафосу пафос інтелекту. На його думку, «деяке оправдання мають і численні тепер розумово роблені, технічно добірні, але холодні для серця поезії (Душа і пісня. Збірник «Українська душа». – Нью-Йорк–Торонто, 1956. – с. 54).

Цікавими є роздуми М. Шлемкевича про етнопсихологію українців у творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка і М. Гоголя. В «Українській душі» про «сковородянський тип» людини, для українця характерним є шукання кращого світу в своїй душі, самовдосконалення. Філософ захоплюється сковородянським заглибленням в собі, протиставляє його роздумам Сократа. Він бачить «велику різницю між двома моралістами. Сократ проповіді моральної відбудови й очищення виніс на атенські базари і протиставив їх панівній тоді софістиці. Філософ смертю заплатив за свою мужність. Г. Сковорода зі своєю правдою жив по затишних пасіках поміщиків, далеко від широких шляхів і їх су толоки. Тому Сократ і його вчення означають початок нової духовності, тоді як Г.Сковорода, при всій його шляхетності й величчю, означає лише кінець епохи, а не початок нової. «Сковородянська людина вміє накреслити свої циркули в такій віддалі від життя, що й ніхто й не рветься каламутити їй невинну роботу». Це зауваження М.Шлемкевича є дуже актуальним, тому що ще раз підкреслює українську відриваність від життя.

«Гоголівському» типові автор приписує «сибаризм» (дармоїдство) та пристосовництво, що в транспозиції на психологічну термінологію можна окреслити квієтизмом, який випливає з недостатньо розвинутої сили волі.

«Шевченківська» людина в представленні дослідника вийшла надто контрверсійна, щоб її інтерпретація могла внести щось нове в українську психологію. Для нього осередком світогляду шевченківської людини є «наука» – головна головна рушійна сила розуму». І далі він характеризує Т. Шевченка відомим франківським «вірую», яке є дуже характерним для доби І. Франка. Саме в її ідеалах зростав молодий М. Шлемкевич. Читаємо у Шлемкевича: «Він (тобто Т. Шевченко) є тим вічним революціонером, що духа рве до бою, – рве за правду, поступ, волю...» «Він, розум, – це потуга». М. Шлемкевич бере у Т. Шевченка те, що йому до вподоби. Він і сам про це пише: «Автори і видавці – інтерпретатори бачать Шевченка через призму своїх уподобань і бажань, крізь призму потреб часу». У доповіді «Глибини, верстви світогляду Шевченка» він стверджує, що Т. Шевченко – це не систематичний мислитель-філософ, який свідомо, в ясних і виражених поняттях ставить і вирішує проблеми життя. Він поет, що – за його власними, не раз повторюваними словами – дивиться на світ Божий. Його мислі в образах і символах, його мислення в болях і здогадах, в передбаченнях і передчуваннях. («Листи до приятелів». ч. 4 Р–VII, квітень 1959. – с. 23).

Як бачимо, тут у Шлемкевича простежується контроверсійний підхід.

У 1954 році побачила світ, на нашу думку, цінна праця «Загублена українська людина» (Нью-Йорк 1954 р.) Ці дослідження заслуговують особливої уваги за те, що автор простежує еволюцію українців. Враховуючи те, що в складі Російської імперії українці мали статус бездержавної нації, у складі СРСР отримали квазінаціональну державність, то протягом декількох останніх століть, а ж до відродження незалежності в кінці ХХ ст., українська нація не мала будь-якої реальної можливості для проведення власної національної політики. Коротким історичним винятком з цього були часи української національно-демократичної революції 1917–1421 рр, а також можлива доба «українізації» в 20–ті рр. ХХ ст. Саме заслуга М. Шлемкевича, що він хоче передати своє бачення цих подій. Він зазначає, що після поразки Української Народної Республіки, коли вільний дух створив державу, сталося розщеплення української людини, і одностойне в головному світогляді підґрунтя провідної верстви розбивається на кілька. Перше–виступ В. Липинського з його «Листами до братів–хліборобів», вільний дух, людина розуму, верства що їх презентує–інтелігенція не можуть створити держави й утримати її. На те треба сили, сильною людини, а не вільного руху. Сильною ж людиною є людина, глибоко закорінена в традиції, в житті, в традиційному і найсильнішому класі хліборобському, в чийх руках головні українські засоби виробництва. Отже, тільки клас хліборобів, сильна хліборобська людина створить і витримає державу.

Друге – державу вільну і щасливу не створить інтелігент, але тільки сильна людина, глибоко закорінена в класі–пролетаріаті. Провісником цих думок був В. Винниченко (1880–1951 рр.), а як тільки рух оформився в східній Україні в 20 рр, той комплекс охоплюється поняттям «хвилювм».

Третє–найрадикальнішою антитезою вільному духові став тай є світогляд, сформований у Західній Україні та в Європейській еміграції, теоретичним центром якого стали праці Д. Донцова. Знову – протиставлення сильною людини вільному духові. Сильна людина – це не людина розуму, одвертого і доступного для різноманітних аргументів. Сильна людина – це людина ірраціональної волі, догми, волюнтаристична людина. Воля – це перша сила душі, а розум – тільки її прислужник. Двічі на два є чотири – каже варвар, ударяючи мечем по сталі, «двічі два є п'ять» – захоплено повторює наш ірраціоналізм і грається образом, взятим від французького письменника Андре Моруа.

І, нарешті, крім зазначених трьох типів сильною людини, живе ще й вільний дух і окопавшись у демократичних колах і установках, тепер веде оборонну тактику, а для 20 рр. став витертим немодним одягом тих, що не вміє прислухатися до голосу нових часів, нових подій.

Доля ж сильною людини трагічніша за долю вільного духу. 30 рр. припасли сильній людині не сповнення, але – або смерть, або дегенерацію. Щораз блідніше носилися на поверхні духу сильна людина типу В. Липинського. Вона з кожним роком втрачала соці-

альне підґрунтя, з якого виростала і з яким пов'язувала свої надії. Бо ж того бажаного поміщицького класу не ставало. Навіть того селянства, що його не бачив В.Липинський, не стало в 30 рр. Його насильно переведено в сільськогосподарський пролетаріат, записано в колгоспи.

Сильна ж людина хвилювизму в 30 рр. не встояла перед сильною комуністичною людиною московського виховання. Українських мрійників розстріляно, або ж вони самі скінчили життя самогубством, їх прихильників загнано в душевне підпілля.

Що ж до сильної людини донцовського типу, то вона мала найлегше життя, але саме тому її доля майже найменше завидна. Свіжа й нова ще у 20рр. проповідь сили й розгону, волі у протиставленні до програм, в яких хотіли, мовляв, вбачати наше життя революціонери давнього типу – та проповідь у 30рр. перетворилася вже тільки на декларацію про силу, якої саме українству 30 рр. так дуже бракувало. Жива мрія про силу, орієнтація на силу, яка опановує – і публіцистичну декларацію, і літературну, зокрема поетичну, творчість, залежну від декларації. Духовність її – це типова духовність розкладової софістики другого покоління, що відома з історії Афін.

Та й демократична думка попала так само в розкладову софістику, бо ще жила тінями колишнього наголосу вільного духу. Колись М. Драгоманов чи І. Франко, долаючи догми й пересуди, ставили на їх місце віру в розум, логіку, правду. Та ця віра зблідла. Критика й думки ліберальної демократії 30 рр., її репрезентативні постаті й видання підпадають також під релятивізм. Пафос правди перейшов у циркове шуткування для заробітку й вигоди.

Неважко побачити, – звертає нашу увагу М. Шлемкевич, що йдеться, власне, про велику «Україну». До цього варто додати «розстріляне відродження» – покоління революційної доби, час якого закінчився після так званого процесу СВУ, коли був винесений смертельний присуд вихованій на «українській ідеї» українській інтелігенції. Що ж до того тоталітарного періоду української історії, українська людина значною мірою увібрала в себе вищевказаний комплекс меншовартості.

Як результат, розколоте та звиродніле українство після Другої світової війни набуло рис «розгубленості української людини», яку доля покарала ще одним прокляттям – прокляттям духовної неплідності. Знайшовши себе серед темряви післявоєнної, ми не мали дороговказних зір. І тоді в розпуці ми поверталися до давніх пережитих етапів мислі. 40 рр. – це постійні заклики назад. Ті роки переповнені такими «назадницькими» тенденціями: назад до В.Липинського ! Назад до М. Хвилювого ! Назад до Д. Донцова ! Назад до демократичної проблематики 1917, 1918 рр ! Так, неначе те, що у 20 рр. Липинський був новим, було ще актуальне після потопу 30 і 40 рр ! А в ідеології націоналізму те, що було свіже й сильне в 20 рр., що в 30 рр. виявлено вже форми розкладової софістики – хіба те саме в 40 рр. не було вже просто смішним !

Це підсвідомо відчувають прихильники цього останнього завороту, і тому їх хід такий нерівний –

вони то відрікаються від своїх догм (III збір ОУН), то повертаються до них у безсиллі (зворот до Донцова).

Це трагедія, – підкреслює М. Шлемкевич, – української людини. На перехресті доріг стоїть українська душа в латаній свитині, зшитій із – поношених і подептих думок. Зупинімося, не продовжуймо мандрівку безнадійними манівцями.

Що ж робити? Вийти з безнадійного бігу старими шляхами, старими думками! А йти поперек! Почати новий рух! Не знаємо його висліду але, знаючи, що дотеперішні дороги вже не ведуть нас до цілі, повинні ми вийти з них, утопаних і перебитих, що при навіть свіжій травичці – не то що квіткам – розростатися трудно, вийти з них на нові, непевні сьогодні ще темні дороги.

Не мусимо пригадувати різних енків, які займали й займають найвищі, іноді військові і політичні посади в новій совєтській імперії. Проте сучасна українська людина народилася не в їх середовищі – не із втечі в чисту вигоду, не із пристосовництва до чужого світу і не із втечі у власну духовну шляхетність. Вона народилася з пориву творити свій власний новий світ із власних джерел і власних сил. На прапорах тієї нової української людини виписане протилежне усім трьом попереднім гаслам: «Борітеся – поборете !».

У «загубленій українській людині» М. Шлемкевич констатує ще одну дуже важливу етнопсихологічну рису українського народу – порядність. На думку автора найбільша порядність людини проявляється у її зразковому житті. Ідеалом такої людини є «злагода у сімействі». «Тут, у родині, – читаємо у «Загубленій українській людині» – людина ще може рятуватися від самоти, що порожнечою оточує її в масі...» («Загублена українська людина». Нью-Йорк, 1954. – с. 148). Він особливу роль відводить матері. «Дружина-мати, – відзначає Шлемкевич у статті «Національний характер», – стає постійним осередком дому-родини, залишається на їх сторожі. Чоловік залишає виховання дітей жінці-дружині, а сам виступає рідко у виховному процесі, і то як сувора, караюча інстанція. Це глибокі сліди матріархату в українському житті». («Листи до приятелів», ч. 3 – 4 (97 – 98) Р-IX, березень-квітень 1961. – с. 42). Останніми часами проявляється і реакція проти «жіночої» психіки українця. Та реакція не є безнадійною боротьбою проти «природи». На наших очах у світі і так само у вдачі українця відбулися під впливом великих подій і переживань глибокі зміни. Українське післяреволюційне покоління відрізняється від попереднього. Ті зміни зрозумілі, бо коли національний характер оформляється культурою, себто спадщиною, створеною людьми, то значить, що людина може свідомо перетворювати культуру. («Листи до приятелів», ч. 3 – 4 (97–98) Р – IX, березень–квітень 1961. – с. 41). Не принижуючи ролі інтелігенції, Шлемкевич наголошує, що не на генія і не на героях спочиває суспільство, але на масі філістерів і порядних людей. І не випадково наші вороги на Сході і на Заході скеровували проти них свою ворожу політику. «Нова влада Советів скерувала свої удари передовсім на основу української суспільної піраміди, на порядну людину, її мораль. Знищити українське село й його родину – це стало головною

метою». Зовсім подібну тенденцію, на думку вченого, виявили польські окупанти, мрією яких було «пауперизувати» дві основні українські суспільні верстви – священництво і селянство, які були головним резервуаром саме тої пересічної людини, яка вирішувала здоров'я цілого суспільства. Після усіх руйнацій, яких зазнав український народ, ідеал «порядної» людини, на думку М. Шлемкевича, зберігся на західних землях України. «Порядна людина», – на думку філософа, – це та основна моральна вимога, той моральний ідеал, що творить підставу піраміди моральних цінностей.

Великим здобутком на ниві етнопсихології є книжка «Галичанство» (Нью-Йорк, 1956). У цій праці М. Шлемкевич порушує наболілу проблему відношення галицького типу українця до наддніпрянця. Під «галичанством» він розуміє не географічну і не демографічну, а психологічну категорію, до якої він хоче приглянутися як до окремої душевно-расової відмінності серед українства, як до окремого типу. Вчений підкреслює, що галичанам властивий раціоналізм, тоді як українцям за Збручем – емоційно – вольові чинники. Раціоналізм виявляється у схильності галичан до політичного реалізму, який у негативних проявах скочується до опортунізму, а східна емоційність сприяє революційній позиції з її ідеалізмом. Коли раціоналізм пов'язується із статичністю, спокоєм, врівноваженістю, то емоційно-вольові чинники більше стихійні, динамічні, активні. Дисципліна і традиціоналізм (навіть консерватизм) в Галичині виразніші. Підсумувати сказане можна словами самого автора: На сході могутня і прекрасна стихійність, на заході – спокійніша, раціональна обережність. На сході – почування стихійні, вага почуттєвого елементу над розумом і розважливістю. Бажання проявитися – велике, індивідуалізм – виразний. При самовияві дуже важливим мотивом є мотив слави, значення її багатства. До самовияву доходить у війні – при допомозі героїства чи визначних вчинків, за специфічних умов жорстокості. На Заході ж: При глибокій хоч мало крикливій почуттєвості помітна розважливість, а між почуванням і розумом існує рівновага. Прямування до несення допомоги виразне, і виявляється навіть у допомозі недавнім ворогам. Допомога стосується насамперед слабших, скривджених долею – взагалі, чи часово. Індивідуалістичне почування мало розвинуте, але інстинкт самовияву не занидів, причому ідеалом є добуття любові і пошани. До самовияву людина доходить працею і завзяттям («Верхи життя і творчості». – Нью-Йорк–Торонто, 1958. – с. 61). Такий підхід вченого базується на фактах історії українського народу з точки зору геопсихіки. Разом з тим які б великі на перший погляд не були відмінності між двома основними гілками нашого народу, необхідно підкреслити спільне, ж воно й саме дуже сильно окреслюється в протиставленнях. Мета всіх українців однакова: змагання до Добра, але засоби і шляхи до нього можуть бути різні, відповідно до регіональних особливостей чи різного історичного минулого.

З антропологічної установки заслуговують на увагу роздуми Шлемкевича про українську вдачу. «Українець», – з точки зору вченого, – це, насамперед, людина ендемічного тла із слабкою персональною надбу-

довою. Він почуттєвий, чи, вірніше, мрійливий та настроєвий, – до тої міри, що в боязні перед сполошенням настрою він боїться виразної думки, не змагає її до вивершення, кристалізації у виразній замкненій формі. Ірраціональні прагнення можуть бути сильні, недисципліновані й неконтрольовані, навіть стихійні й розгнущдані, але, залишені самим собі, вони розгублюються без визначеної мети. В основі, українського національного характеру лежать такі прикмети як вітальність, імпульсивність, спонтанність, довір'я до життя, разом з деякою пасивністю, старанністю (потреба фізичного соціального контакту) – в протилежність до прикмет агресивності, суперництва, дисципліни, упорядкованості та інших, укорінених у характері саме провідних західних націй. Це може приводити до знецінення тих «наших» рис і далі до почуття меншості. Тоді як ми не тільки нерадо відреклися б від тих рис, але коли говорити щиро – любимо їх, вони нам найбільше до душі («Листи до приятелів», ч. 3 – 4 (97 – 98) Р–ІХ, 1961. – с. 43).

Під час роздумів над трагічним минулим українського народу у М. Шлемкевича виникало питання: «А коли б ми, – запитує, він – навчилися самі і навчили народ на сході бути малоросами, а на заході бути малополяками, то може не було б того всього?» («Душа і пісня». Збірник «Українська душа». – с. 9 – 10). А дійсно, може не було б тих незліченних жертв українського народу, якби він навчився бути малоросом, чи то малополяком, чи то мало ким іншим? Ні, були б. Про це свідчить історія нашого народу. Нам ніколи не давали вільно будувати державу, твердили, що соціальне горує над національним. Ми підтримуємо вченого, що фальш цієї ідеології українці відчували до сьогодні. Бо бездержавний народ ніколи не розв'яже соціальних тому проблем, що у невільника і руки сковані, і душа розп'ята. Бездержавний народ приречений на смерть. Ми були таким народом, нас винищували фізично і духовно, але ми не загинули, бо творили державність із своєї мови, культури, із словами своїх пророків. Та найважливіше те, що від тієї уявної незалежності, принаймні тричі в цьому сторіччі, ставали зі зброєю в руках до битви за справжню державу. Історичні обставини дали шанс, а ми були готові скористатися ним, і світ побачив нас. Ніколи в новіші часи не були ми такі однастайні і такі близькі. Двері глибокої соборності, у взаємному розумінні і взаємній любові, – відчинені тепер навстіж. Тільки «полки погані» застарілих мислей і форм та зв'язаних із ними амбіцій і провини заступають дорогу. Потопчимо ті «погані полки», – і свідомість, і совість повторюють слова І. Франка, і тоді з роз'ясненими очима і щирим серцем увійдемо в ті розчинені двері. Прискорити цю ходу повинні інтелектуали. Треба великих творців і глибоких ідей, щоб не тільки відбудувати знищене, але щоб на руїнах побудувати нове і будуче» («Листи до приятелів». ч.12 Р–ІІІ, 1960. – с. 6).

Таким чином, Микола Шлемкевич, як один із провідних філософів української діаспори, усіма фібрами душі тісно зв'язаний з своїм народом. Він шукає нових доріг для українського суспільства, вказує шляхи формування особистості українця, має велику надію, що ми займемо почесне місце у Європі, Світі.

Бібліографічні посилання

- Lysty do pryjateliv. ch. 6 (16), cherven' 1954. – s. 3 (in Ukrainian).
- Lysty do pryjateliv. ch. 8 (10), zhovten' 1953. – s. 5(in Ukrainian).
- Lysty do pryjateliv. ch. 7 – 8 (89 – 90) (in Ukrainian).
- Lysty do pryjateliv. ch. 9–10 (103–104) P–IX, veresen'–zhovten' 1961. – s.41(in Ukrainian).
- Lysty do pryjateliv. ch. 3–4 (55) P–V, berezen'–kviten' 1962. – s. 36(in Ukrainian).
- Lysty do pryjateliv. ch. 150–152 P–XIII. 1965.–s. 34(in Ukrainian).
- Lysty do pryjateliv. ch.9 (55), P–V, veresen' 1951.– s. 3(in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2016